

Komentarz do „III Deklaracji Sopotkiej w ramach interdyscyplinarnego stanowiska grupy ekspertów wspartego przez Sekcję Farmakoterapii Sercowo-Naczyniowej Polskiego Towarzystwa Kardiologicznego”

Comment on “Recommendation for the management of dyslipidemia in Poland — Third Declaration of Sopot. Interdisciplinary Expert Position Statement endorsed by the Polish Cardiac Society Working Group on Cardiovascular Pharmacotherapy”

Mateusz Machaj

Uniwersytet Wrocławski

STRESZCZENIE

Artykuł jest formą uzupełniającego komentarza do artykułu z „Chorób Serca i Naczyń”, który się ukazał w numerze 4. w 2018 roku.

Słowa kluczowe: hipercholesterolemia, dieta, choroby układu krążenia

Choroby Serca i Naczyń 2019, 16 (3), 147–150

ABSTRACT

This is a comment on the article regarding how to deal with dyslipidemia published in issue 4 “Heart and Vascular Diseases” in 2018.

Key words: dyslipidemia, diet, cardiovascular disease

Choroby Serca i Naczyń 2019, 16 (3), 147–150

WPROWADZENIE

III Deklaracja Sopotka, sformułowana w ramach interdyscyplinarnego stanowiska grupy ekspertów wspartego przez Sekcję Farmakoterapii Sercowo-Naczyniowej Polskiego Towarzystwa Kardiologicznego przedstawiona w czasopiśmie „Choroby Serca i Naczyń” [1], stanowi pouczającą instrukcję dotyczącą najnowszych trendów w zakresie walki z hipercholesterolemią. Poniższy komentarz jest uzupełnieniem i wzmocnieniem zaleceń dietetycznych przedstawionych przez autorów, które — zdaniem piszącego te słowa — wymagają pewnego dalszego uściślenia.

Adres do korespondencji:

dr hab. Mateusz Machaj
Uniwersytet Wrocławski
Plac Uniwersytecki 1, 50–137 Wrocław
tel. 71 375 23 58
e-mail: mateusz.machaj@uwr.edu.pl

SUGESTIA ZMIANY DOLNYCH GRANIC DOPUSZCZALNEGO STĘŻENIA CHOLESTEROLU

W opracowaniu szczególnie cenna jest propozycja, aby ujednoczyć przeprowadzane testy lipidowe w Polsce i porzucić ustalanie dolnej granicy dopuszczalnego stężenia cholesterolu we krwi. Taka granica zaznaczona na testach może błędnie sugerować niektórym pacjentom, czy nawet technikom, że wartość poniżej określonego stężenia cholesterolu frakcji lipoprotein o niskiej gęstości (LDL-C, *low-density lipoprotein cholesterol*) stanowi immanentne zagrożenie zdrowotne. Autorzy wskazują na to, że badania z zakresu inhibitorów konwertazy proproteinowej subtilizyny/keksyny typu 9 (PCSK9, *proprotein convertase subtilisin/kexin type 9*) prowadzą do tak skutecznych efektów, że LDL-C osiąga nawet wartość 15 mg/dl bez powodowania działań niepożądanych u pacjentów. W tym miejscu warto wspomnieć, że zmiana wytycznych powinna też wpłynąć na ocenę lipidów u osób, które nie

należą do grup obciążonych podwyższonym ryzykiem. Niedawno przeprowadzone bardzo ważne badania wykazują, że procesy miażdżycowe mogą dotyczyć już tych pacjentów, u których wartość LDL-C przewyższa 70 mg/dl, nawet w przypadku nieobecności pozostałych czynników ryzyka [2]. Może to sugerować, że cholesterolowa „norma” dla LDL — nieraz określana nawet na poziomie 115 mg/dl — jest zbyt wysoka. Jak piszą autorzy opracowania: „LDL-C, nawet na poziomach obecnie uznawanych za normalne, jest niezależnie powiązany z występowaniem i postępem wczesnej miażdżycy bez występowania znaczących czynników ryzyka. Te badania wspierają potrzebę efektywnej pierwotnej prewencji przed wzrostem cholesterolu LDL-C, nawet wśród jednostek w optymalnej grupie ryzyka” [2]. Wielkości (dużo niższe) stężeń LDL wśród pierwotnych ludzkich społeczności [3], noworodków [4] i pokrewnych ludziom zwierząt [5] wydają się dodatkowo wzmacniać tę potrzebę. Szczególnie w kontekście faktu, że miażdżycy jest procesem rozwickłym i rozciągającym w czasie.

LECZENIE HIPERCHOLESTEROLEMII DIETĄ

Autorzy podkreślają, że „zmiana sposobu odżywiania się jest podstawową metodą pozwalającą na obniżenie stężenia LDL-C” [1]. Powołują się przy tym na stosowaną dietę Step 2, która zmniejsza spożycie całkowitego tłuszczu do 25–30%, w tym tłuszczu nasyconego do 7%, a cholesterolu — do 200 mg/dobę [6]. Warto w tym miejscu wyraźnie zaznaczyć, że te bariery nie stanowią ściśle określonego punktu, poniżej którego znikają korzyści ograniczania tłuszczu nasyconego oraz cholesterolu w diecie. Z opracowań Keysa oraz Hedgsteda wiadomo, że w zasadzie każda ilość tłuszczu nasyconego lub cholesterolu w diecie zwiększa stężenie LDL-C we krwi. A to oznacza, że pacjenci nie muszą się zatrzymywać na granicy 7% tłuszczu nasyconego i 200 mg dziennie cholesterolu — mogą te wielkości zmniejszać do zera, o ile zaplanowana przez nich dieta nie będzie grozić pojawieniem się niedoborów. Zatem przy dobrze zbilansowanej diecie, być może przed przypisywaniem statyn i inhibitorów PCSK9, warto rozważyć dalsze ograniczenie tłuszczu nasyconego oraz cholesterolu w diecie aniżeli tylko to wynikające z diety Step 2. Odnotowano przypadki takich diet, które są bardziej skuteczne w ograniczaniu LDL-C niż Step 2 [7, 8].

Analogicznie nie wydaje się konieczne utrzymywanie udziału tłuszczów w diecie na poziomie 25–30%. Jedyne niezbędne kwasy tłuszczowe potrzebne czło-

wiekowi to omega 3 oraz omega 6. Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności (EFSA, *European Food Safety Authority*) uznaje, że zapotrzebowanie na nie wynosi odpowiednio 1,6 g oraz 10 g. Taka ilość to zaledwie kilka procent kalorii w diecie, co oznacza, że jest możliwe zapewnienie zapotrzebowania na niezbędne tłuszcze poniżej limitu 25%. Może to mieć szczególne znaczenie u osób z zaawansowaną chorobą wieńcową, gdyż spożycie wszelkich tłuszczów w większej ilości w posiłku (także nienasyconych, w tym chwalonej oliwy z oliwek) może powodować upośledzenie funkcji śródbłonka [9]. Potwierdza to zwłaszcza relatywny sukces diety zawierającej nawet 80% (wobec 10% tłuszczu) nieprzetworzonych węglowodanów, która zatrzymywała postęp choroby wieńcowej, a nawet do pewnego stopnia ją cofała [10].

Powód, dla którego pragnę podkreślić możliwość dalszego zmniejszenia udziału tłuszczu i cholesterolu w diecie, jest również taki, że dieta Step 2, o której pisali autorzy, może się okazać półśrodkiem. Potwierdza to zresztą samo badanie, na które powołali się autorzy tekstu. W konkluzji Stefanick i wsp. [6] piszą: „Dieta Step 2 nie obniżyła wartości cholesterolu frakcji LDL u mężczyzn lub kobiet obarczonych wysokim stężeniem ryzykownych lipoprotein bez jednoczesnych ćwiczeń aerobowych”. W takim przypadku warto uświadamiać pacjentów, że możliwe są bardziej radykalne zmiany w diecie i brak ewentualnego sukcesu stosowania Step 2 nie musi jeszcze oznaczać konieczności włączenia interwencji farmakologicznej. Może bowiem oznaczać potrzebę wprowadzenia głębszych i bardziej radykalnych zmian w diecie, które niosą większe szanse na poprawę.

PRODUKTY NATURALNIE OBNIŻAJĄCE WARTOŚĆ CHOLESTEROLU

Autorzy wymieniają czerwony ryż oraz bergamotkę jako przykłady produktów żywnościowych, które wykazują dodatkowe działanie obniżające stężenie LDL-C we krwi. Paleta jest jeszcze szersza. Obok nich w literaturze są również odnotowywane następujące przykłady: siemię lniane [11], jabłka [12], owoce jagodowe [13, 14], w tym najbardziej bogaty w przeciwutleniacze i działający czasami niemal jak statyny agrest indyjski [15], produkty pełnoziarniste [16, 17], ze szczególnym wskazaniem na owies [18], czerwoną i „czarną” (jarmuż) kapustę [19], kakao [20], awokado [21], warzywa fasolowe [22] czy też orzechy [23]. Dodatkowo wszystkie te produkty zawarte w diecie niosą za sobą inne potencjalne korzyści zdrowotne. Wskazane jest zresztą spożywanie produk-

tów bogatych w błonnik, którego konsumpcja jest zdecydowanie zbyt niska we współczesnych populacjach. Błonnik nie tylko wpływa pozytywnie na lipidogram, ale wykazuje dodatkowe działanie (niezależnie od innych czynników) w zapobieganiu udarom [24]. Obecnie podawane w rekomendacjach wartości oscylują wokół 40 g dziennie, ale istnieją badania wskazujące na to, że znaczące spożycie nawet powyżej tego poziomu może mieć pozytywny wpływ na zdrowie [25]. Oczywiście każde z tych badań dotyczących pożywienia może być jednostkowe i jego rezultaty mogą wynikać w jakimś stopniu z określonego zespołu czynników (diety branej jako całość). Dlatego należy się wystrzeżać traktowania któregokolwiek z tych składników jako magicznego środka, który jako jedyny dodany do poza tym niewłaściwej diety rozwiąże wszelkie problemy.

DIETETYCZNE ROZWIĄZYWANIE PROBLEMU TRIGLICERYDÓW

Autorzy zwracają uwagę na to, że problem nadmiernej wartości triglicerydów można również rozwiązać dietą. Chodzi przede wszystkim o unikanie węglowodanów, lecz w tym miejscu trzeba podkreślić, że chodzi o węglowodany przetworzone, a zatem cukier spożywczy czy białą mąkę (istotne jest zwłaszcza to, że wiele przetworzonych wyrobów na rynku to mieszanka nie tylko tych dwóch substancji, lecz również tłuszczu, a w jeszcze gorszym przypadku — toksycznych tłuszczów trans). Z tej obserwacji nie należy jednakże wyciągać wniosku, że ograniczenie spożycia wszelkich węglowodanów jest wskazane, ponieważ wtedy wyjściem byłaby albo dieta wysokobiałkowa, albo wysokotłuszczowa. Dieta wysokobiałkowa (niestety nieraz propagowana w środkach masowego przekazu) nie ma uzasadnienia naukowego. W najlepszym wypadku skutkuje zwiększonym ryzykiem obciążenia nerek, a w najgorszym — działaniem rakotwórczym, prawdopodobnie ze względu na podwyższanie stężenia insulinopodobnego czynnika wzrostu [26]. Z kolei dieta wysokotłuszczowa jest relatywnie niezbadana. Na szczęście istnieje inne wyjście: spożywanie węglowodanów nieprzetworzonych, które ogólnie jako element diety dodatkowo korelują ze zdrowotnością i niską śmiertelnością na wielu płaszczyznach [27]. Nieprzetworzone węglowodany — w odróżnieniu od przetworzonego przemysłowo cukru — również mogą obniżać stężenie triglicerydów we krwi [28–30]. Dotyczy to często tych samych kategorii pożywienia,

które wpływają na obniżanie wartości LDL-C. Można zatem stwierdzić, że nieprzetworzone węglowodany to narzędzie działające na dwóch frontach. Co więcej, w kontekście tego faktu nie należy zniechęcać do spożycia owoców. Być może, trzeba uważać na spożycie owoców suszonych, w których stężenie fruktozy jest wyższe, ale nawet w tym przypadku pojedyncze wyniki potrafią zaskakiwać — na przykład suszone jabłka w określonej ilości mogą obniżać wartości triglicerydów [12], a nawet mogą działać tak jak jedno z najśłodszych owoców, czyli daktyl [31]. Podobne efekty w jednym badaniu zdawały się powodować rodzynki [32]. Z kolei spora konsumpcja aż 120 g suszonych fig dziennie w jednym badaniu nie zwiększyła wartości triglicerydów [33]. Nie są to oczywiście badania wielokrotnie powtórzone ani dodatkowo zweryfikowane, ale ukazują potencjalne różnice między pełnym pożywieniem (owocami) a jego izolowanymi składnikami (cukier) w zakresie ich wpływu na markery zdrowotne (co także wielokrotnie wykazywano w badaniach służących porównaniu produktów pełnoziarnistych z produktami z przetworzonej mąki). Istnieją podstawy, by uważać, że spożycie owoców (szczególnie niesuszonych) wciąż pozostaje zbyt małe w populacji i nie ma powodów, by tę niską konsumpcję utrzymywać. Tym bardziej że, ze względu na przywiązanie pacjentów do słodkiego smaku, stanowią znakomite narzędzie do oderwania ich od przetworzonych słodczy bogatych w cukry proste, białą mąkę i tłuszcze (zwłaszcza trans).

III Deklaracja Sopotcka stanowi znaczący krok naprzód w leczeniu i zapobieganiu chorobom układu sercowo-naczyniowego, które obecnie są największym zagrożeniem dla życia i zdrowotności współczesnych populacji. Podkreślenie roli właściwego żywienia jako poprzedzającego zastosowanie środków farmakologicznych jest w tym aspekcie szczególnie ważne. Być może zatem konsultacje dietetyczne powinny się stać jednym z elementów uświadamiania pacjentów o możliwościach, które niesie ze sobą odpowiednia zmiana diety.

KONFLIKT INTERESÓW

Autor deklaruje brak jakiegokolwiek konfliktu interesów.

PIŚMIENICTWO

1. Szymański FM, Barylski M, Cybulska B, et al. Rekomendacje dotyczące leczenia dyslipidemii w Polsce — III Deklaracja Sopotcka. Interdyscyplinarne stanowisko grupy ekspertów wsparte przez Sekcję Farmakoterapii Sercowo-Naczyniowej Polskiego Towarzystwa Kardiologicznego. *Choroby Serca Naczyń*. 2018; 15(4): 199–210.

2. Fernández-Friera L, Fuster V, López-Melgar B, et al. Normal LDL-cholesterol levels are associated with subclinical atherosclerosis in the absence of risk factors. *J Am Coll Cardiol*. 2017; 70(24): 2979–2991, doi: [10.1016/j.jacc.2017.10.024](https://doi.org/10.1016/j.jacc.2017.10.024), indexed in Pubmed: [29241485](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29241485/).
3. O’Keefe JH, Cordain L, Harris WH, et al. Optimal low-density lipoprotein is 50 to 70 mg/dl: lower is better and physiologically normal. *J Am Coll Cardiol*. 2004; 43(11): 2142–2146, doi: [10.1016/j.jacc.2004.03.046](https://doi.org/10.1016/j.jacc.2004.03.046), indexed in Pubmed: [15172426](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15172426/).
4. Woollett L, Heubi JE. Fetal and neonatal cholesterol metabolism. 2016. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK395580/> (14.03.2019).
5. Yin Wu, Carballo-Jane E, McLaren DG, et al. Plasma lipid profiling across species for the identification of optimal animal models of human dyslipidemia. *J Lipid Res*. 2012; 53(1): 51–65, doi: [10.1194/jlr.M019927](https://doi.org/10.1194/jlr.M019927), indexed in Pubmed: [22021650](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22021650/).
6. Stefanick ML, Mackey S, Sheehan M, et al. Effects of diet and exercise in men and postmenopausal women with low levels of HDL cholesterol and high levels of LDL cholesterol. *N Engl J Med*. 1998; 339(1): 12–20, doi: [10.1056/NEJM199807023390103](https://doi.org/10.1056/NEJM199807023390103), indexed in Pubmed: [9647874](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9647874/).
7. Ferdowsian HR, Barnard ND. Effects of plant-based diets on plasma lipids. *Am J Cardiol*. 2009; 104(7): 947–956, doi: [10.1016/j.amjcard.2009.05.032](https://doi.org/10.1016/j.amjcard.2009.05.032), indexed in Pubmed: [19766762](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19766762/).
8. De Biase SG, Fernandes SF, Gianini RJ. Vegetarian diet and cholesterol and triglycerides levels. *Arq Bras Cardiol*. 2007; 88(1): 35–39.
9. Vogel R, Corretti M, Plotnick G. The postprandial effect of components of the mediterranean diet on endothelial function. *J Am Coll Cardiol*. 2000; 36(5): 1455–1460, doi: [10.1016/s0735-1097\(00\)00896-2](https://doi.org/10.1016/s0735-1097(00)00896-2).
10. Ornish D, Brown SE, Billings JH, et al. Can lifestyle changes reverse coronary heart disease? *The Lancet*. 1990; 336(8708): 129–133, doi: [10.1016/0140-6736\(90\)91656-u](https://doi.org/10.1016/0140-6736(90)91656-u).
11. Parikh M, Netticadan T, Pierce GN. Flaxseed: its bioactive components and their cardiovascular benefits. *Am J Physiol Heart Circ Physiol*. 2018; 314(2): H146–H159, doi: [10.1152/ajpheart.00400.2017](https://doi.org/10.1152/ajpheart.00400.2017), indexed in Pubmed: [29101172](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29101172/).
12. Chai SC, Hooshmand S, Saadat RL, et al. Daily apple versus dried plum: impact on cardiovascular disease risk factors in postmenopausal women. *J Acad Nutr Diet*. 2012; 112(8): 1158–1168, doi: [10.1016/j.jand.2012.05.005](https://doi.org/10.1016/j.jand.2012.05.005), indexed in Pubmed: [22818725](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22818725/).
13. Luis Á, Domingues F, Pereira L. Association between berries intake and cardiovascular diseases risk factors: a systematic review with meta-analysis and trial sequential analysis of randomized controlled trials. *Food Funct*. 2018; 9(2): 740–757, doi: [10.1039/c7fo01551h](https://doi.org/10.1039/c7fo01551h), indexed in Pubmed: [29243749](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29243749/).
14. Xie L, Vance T, Kim B, et al. Aronia berry polyphenol consumption reduces plasma total and low-density lipoprotein cholesterol in former smokers without lowering biomarkers of inflammation and oxidative stress: a randomized controlled trial. *Nutr Res*. 2017; 37: 67–77, doi: [10.1016/j.nutres.2016.12.007](https://doi.org/10.1016/j.nutres.2016.12.007), indexed in Pubmed: [28215316](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28215316/).
15. Akhtar MS, Ramzan A, Ali A, et al. Effect of Amla fruit (*Emblica officinalis* Gaertn.) on blood glucose and lipid profile of normal subjects and type 2 diabetic patients. *Int J Food Sci Nutr*. 2011; 62(6): 609–616, doi: [10.3109/09637486.2011.560565](https://doi.org/10.3109/09637486.2011.560565), indexed in Pubmed: [21495900](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21495900/).
16. Bazzano LA. Effects of soluble dietary fiber on low-density lipoprotein cholesterol and coronary heart disease risk. *Curr Atheroscler Rep*. 2008; 10(6): 473–477, indexed in Pubmed: [18937894](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/18937894/).
17. Hollænder PLB, Ross AB, Kristensen M. Whole-grain and blood lipid changes in apparently healthy adults: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled studies. *Am J Clin Nutr*. 2015; 102(3): 556–572, doi: [10.3945/ajcn.115.109165](https://doi.org/10.3945/ajcn.115.109165), indexed in Pubmed: [26269373](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26269373/).
18. Grundy MML, Fardet A, Tosh SM, et al. Processing of oat: the impact on oat’s cholesterol lowering effect. *Food Funct*. 2018; 9(3): 1328–1343, doi: [10.1039/c7fo02006f](https://doi.org/10.1039/c7fo02006f), indexed in Pubmed: [29431835](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29431835/).
19. Bacchetti T, Tullii D, Masciangelo S, et al. Effect of black and red cabbage on plasma carotenoid levels, lipid profile and oxidized low density lipoprotein. *Journal of Functional Foods* May. 2014; 8: 128–137.
20. Tokede OA, Gaziano JM, Djoussé L. Effects of cocoa products/ /dark chocolate on serum lipids: a meta-analysis. *Eur J Clin Nutr*. 2011; 65(8): 879–886, doi: [10.1038/ejcn.2011.64](https://doi.org/10.1038/ejcn.2011.64), indexed in Pubmed: [21559039](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21559039/).
21. Peou S, Milliard-Hasting B, Shah SA. Impact of avocado-enriched diets on plasma lipoproteins: a meta-analysis. *J Clin Lipidol*. 2016; 10(1): 161–171, doi: [10.1016/j.jacl.2015.10.011](https://doi.org/10.1016/j.jacl.2015.10.011), indexed in Pubmed: [26892133](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26892133/).
22. Ha V, Sievenpiper JL, de Souza RJ, et al. Effect of dietary pulse intake on established therapeutic lipid targets for cardiovascular risk reduction: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *CMAJ*. 2014; 186(8): E252–E262, doi: [10.1503/cmaj.131727](https://doi.org/10.1503/cmaj.131727), indexed in Pubmed: [24710915](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24710915/).
23. Kim Y, Keogh J, Clifton PM. Nuts and cardio-metabolic disease: a review of meta-analyses. *nutrients*. 2018; 10(12), doi: [10.3390/nu10121935](https://doi.org/10.3390/nu10121935), indexed in Pubmed: [30563231](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30563231/).
24. Threapleton DE, Greenwood DC, Evans CEL, et al. Dietary fiber intake and risk of first stroke: a systematic review and meta-analysis. *Stroke*. 2013; 44(5): 1360–1368, doi: [10.1161/STROKEAHA.111.000151](https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.111.000151), indexed in Pubmed: [23539529](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23539529/).
25. Casiglia E, Tikhonoff V, Caffi S, et al. High dietary fiber intake prevents stroke at a population level. *Clin Nutr*. 2013; 32(5): 811–818, doi: [10.1016/j.clnu.2012.11.025](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2012.11.025), indexed in Pubmed: [23317525](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23317525/).
26. Levine ME, Suarez JA, Brandhorst S, et al. Low protein intake is associated with a major reduction in IGF-1, cancer, and overall mortality in the 65 and younger but not older population. *Cell Metab*. 2014; 19(3): 407–417, doi: [10.1016/j.cmet.2014.02.006](https://doi.org/10.1016/j.cmet.2014.02.006), indexed in Pubmed: [24606898](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24606898/).
27. Reynolds A, Mann J, Cummings J, et al. Carbohydrate quality and human health: a series of systematic reviews and meta-analyses. *The Lancet*. 2019; 393(10170): 434–445, doi: [10.1016/s0140-6736\(18\)31809-9](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(18)31809-9).
28. Kodama S, Horikawa C, Fujihara K, et al. Relationship between intake of fruit separately from vegetables and triglycerides — a meta-analysis. *Clin Nutr ESPEN*. 2018; 27: 53–58, doi: [10.1016/j.clnesp.2018.07.001](https://doi.org/10.1016/j.clnesp.2018.07.001), indexed in Pubmed: [30144893](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30144893/).
29. Yuan C, Lee HJ, Shin HJ, et al. Fruit and vegetable consumption and hypertriglyceridemia: Korean National Health and Nutrition Examination Surveys (KNHANES) 2007–2009. *Eur J Clin Nutr*. 2015; 69(11): 1193–1199, doi: [10.1038/ejcn.2015.77](https://doi.org/10.1038/ejcn.2015.77), indexed in Pubmed: [26014266](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26014266/).
30. Hong SAH, Kim MiK. Relationship between fruit and vegetable intake and the risk of metabolic syndrome and its disorders in Korean women according to menopausal status. *Asia Pac J Clin Nutr*. 2017; 26(3): 514–523, doi: [10.6133/apjcn.042016.03](https://doi.org/10.6133/apjcn.042016.03), indexed in Pubmed: [28429918](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28429918/).
31. Rock W, Rosenblat M, Borochoy-Neori H, et al. Effects of date (*Phoenix dactylifera* L., Medjool or Hallawi Variety) consumption by healthy subjects on serum glucose and lipid levels and on serum oxidative status: a pilot study. *J Agric Food Chem*. 2009; 57(17): 8010–8017, doi: [10.1021/jf901559a](https://doi.org/10.1021/jf901559a), indexed in Pubmed: [19681613](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19681613/).
32. Anderson JW, Waters AR. Raisin consumption by humans: effects on glycemia and insulinemia and cardiovascular risk factors. *J Food Sci*. 2013; 78 Suppl 1: A11–A17, doi: [10.1111/1750-3841.12071](https://doi.org/10.1111/1750-3841.12071), indexed in Pubmed: [23789931](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23789931/).
33. Peterson JM, Montgomery S, Haddad E, et al. Effect of consumption of dried California mission figs on lipid concentrations. *Ann Nutr Metab*. 2011; 58(3): 232–238, doi: [10.1159/000330112](https://doi.org/10.1159/000330112), indexed in Pubmed: [21811062](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21811062/).